

G‘anijon XUDOYEV,

O‘zDSMI “San’atshunoslik va
madaniyatshunoslik” kafedrası professori v.b.,
san’atshunoslik fanlari bo’yicha
falsafa doktori (PhD)

SHAYBONIYLAR DAVRI SAROY MUMTOZ MUSIQA MADANIYATI – ILMIY TADQIQOT ISHLARIDA

Annotatsiya. Mazkur maqolada Shayboniylar sulolasi hukmdorlarining Movarounnahrda*gi* ijtimoiy madaniy boshqaruvida mumtoz musiqa madaniyatining ahamiyati, saroy madaniyatida maqom san’atining takomillashuv jarayonlari turli soha olimlarining ilmiy tadqiqot ishlari kesimida ilmiy tadqiq etiladi.

Kalit so‘zlar: Shayboniylar, saroy madaniyati, maqom san’ati, O‘n ikki maqom, mumtoz musiqa.

Аннотация. В данной статье научно исследуется значение классической музыкальной культуры в социально-культурном управлении правителей династии Шейбанидов в Мавераннахре, процессы совершенствования искусства макама в дворцовой культуре в контексте научно-исследовательских работ ученых различных областей.

Ключевые слова: Шейбаниды, дворцовая культура, искусство макама, двенадцать макамов, классическая музыка.

Abstract. This article scientifically examines the significance of classical musical culture in the socio-cultural governance of the rulers of the Shaybanid dynasty in Maverannahr, the processes of improving the art of maqam in palace culture in the context of research work by scientists in various fields.

Keywords: Shaybanids, palace culture, maqom art, twelve maqoms, classical music.

Temuriy shahzodalardan so‘ng XVI asr boshlarida siyosiy sahna – Movarounnahr taxtiga kelgan Shayboniy hukmdorlar ham, nafaqat san’at va madaniyatning, xususan, musiqa san’atining saqlab qolinishi, balki o‘ziga xos ravishda rivojlanishiga xizmat qildi.

Shayboniylar davri (XVI) Markaziy Osiyo madaniy hayotida, xususan, saroy musiqa san’atida o‘ziga xos “oltin davr”ning davomi hisoblanadi. Temuriylar an’alarini saqlab qolgan holda, bu davr musiqasi ham ilmiy, ham

ijrochilik jihatidan yuksak cho‘qqiga chiqqan edi.

Biz bu kichik tadqiqotimizda Shayboniylar saroyidagi musiqa madaniyatining asosiy jihatlarini quyidagi besh omilda ko‘rib chiqishga urinish qilamiz:

- 1) Shayboniy hukmdorlarning temuriylardan meros qolgan musiqa an’analari bilan uzviyligi,
- 2) Musiqa ilmi va nazariyasi,
- 3) Saroy bayramlari va “Bazmi xos”,
- 4) Musiqa cholg‘ulari hamda ijrochilik madaniyati hamda
- 5) Maqom san’atining o‘ziga xos shakllanish jarayonlari.

1. Shayboniy hukmdorlarning temuriylardan meros qolgan musiqa an'analari bilan uzviyligi – Shayboniylar (xususan, Muhammad Shayboniyxon, Ubaydullaxon va Abdullaxon II) Hirot va Samarqandning boy madaniy merosini davom ettirdilar. Ko'plab mashhur san'atkorlar Hirotidan Buxoroga ko'chib o'tdilar, bu esa Buxoro musiqa maktabining shakllanishiga kuchli turtki berdi.

2. Musiqa ilmi va nazariyasi. Bu davrda musiqa nafaqat ko'ngilochar vosita, balki jiddiy ilm sifatida qaralgan. Saroyda yashab ijod qilgan olimlar musiqaning nazariy asoslarini rivojlantirdilar:

Darvish Ali Changiy: XVI asrning eng yirik musiqa nazariyotchisi. Uning "Tuhfat us-surur" (Shodlik tuhfasi) asari o'sha davr musiqa cholg'ulari, kuylari va mashhur xonandalari haqida eng qimmatli manba hisoblanadi.

Najmiddin Kavkabiylar Buxoriy: Musiqa ilmining bilimdoni va shoir. U "O'n ikki maqom" tizimini nazariy jihatdan asoslab bergan va musiqiy risolalar yozgan.

3. Saroy bayramlari va "Bazmi xos". Saroyda musiqiy tadbirlar ikki xil ko'rinishda o'tkazilgan:

Rasmiy qabullar: Chet ellik elchilarni kutib olishda harbiy va tantanali musiqalar (nog'ora, karnay, surnay) yangragan.

Xos bazmlar: Hukmdor va uning yaqinlari uchun tashkil etilgan ma'rifiy kechalarda g'azalxonlik va maqom ijrochiligi markaziy o'rinda bo'lgan.

4. Musiqa cholg'ulari hamda ijrochilik madaniyati.

Shayboniylar davri saroyida musiqa cholg'ulari nihoyatda mashhur bo'lib, bunda torli cholg'ulardan – tanbur, ud, rubob, qonun va chang cozlari, damli cholg'ulardan – nay, qo'shnay; zarbli cholg'ulardan – doira va nog'ora kabi musiqa sozlari urfda bo'lganligini ko'rish mumkin. Ayniqsa, chang cholg'usi saroy musiqasida yetakchi o'rin tutganligini, bevosita o'sha davr musiqa ilmi bilimdoni, saroy musiqachisi Changiy taxallusi bilan ijod qilgan Darvish Alining ilmiy ijodiy merosidan anglash mumkin bo'ladi.

5. Maqom san'atining takomilida hozirgi "Buxoro Shashmaqomi"ning ilk poydevori aynan shu davrda mustahkamlandi. Najmiddin Kavkabiylar, Darvish Ali Changiy kabi saroy san'atkorlari maqom yo'llarini tartibga solib, ularni saroyning yuksak badiiy talablariga moslashtirdilar. Musiqa va she'riyat (asosan fors va turkiy tillardagi g'azallar) uyg'unligi saroy

madaniyatining oliy namunasi hisoblandi.

Bundan anglanadiki, Shayboniylar davri saroy musiqasida Temuriylar renessansini saqlab qolgan va uni keyingi davr – Buxoro amirligi mumtoz musiqa madaniyati "Shashmaqom" bilan bog'lagan muhim ko'priklarni o'tab bergan edi.

Yuqoridagi faktlarni ilmiy o'rganish maqsadida, turli davrlarda yaratilgan ilmiy asarlar, qo'lyozmalar hamda artefaktlarga murojaat qilamiz.

XVI asr Buxoroda yashab ijod etgan mutafakkir shoir, riyoziyot, tibbiyot, handasa, musiqa sohasi hamda aruz ilmini mukammal egallagan Hasanxo'ja Nisoriy (1516–1597) o'zining "Muzakkiri ahhob" (Do'stlar yodnomasi) [2] asarini 1566-yilda yozib tugatgan bo'lib, bu asar Afg'oniston, Eron, Turkiya, Hindiston, Sharqiy Turkiston va Movarounnahrning XVI asrdagi madaniy hayoti, xususan, adabiy muhitini keng yoritgan qomusiy asar hisoblanadi. Bunda jami 288 shoir va ulamolarning hayoti va ijodiy faoliyatiga bog'liq ma'lumotlar bayon etiladi [3].

"Muzakkiri ahhob" tazkirasida sulton Muhammad Shayboniyxon (1451–1510) xususida shunday ma'lumotlar keltiriladi. "Shayboniyxonning bolalik va yoshligi doimo quvg'in, ta'qib ostida va jang maydonida kechgan bo'lsa ham, u yaxshi ta'lim tarbiya olishga ulgurgan, keyinchalik iste'dodli shoir, musavvir, musiqachi, xushovozli qiroatxon bo'lib yetishgan" [3, 289-b] ligi qayd etiladi.

Shuningdek, "Shayboniy hukmdorlardan bo'lgan Buxoro xoni Ubaydullaxonning xizmatlari ham alohida tahsinga sazovor. Uch tilda ijod qilgan iste'dodli shoir Buxoro shahriga poytaxt maqomini bergan, ulug' Najmiddin Kavkabiylar salohiyatiga tayanib, saroy madaniyatiga O'n ikki maqomning yangi ko'rinishini joriy etgan. Ilmu fan va san'at homiysi bo'lgan hukmdor Amir Sohibqironga ergashib, shaharsozlik madaniyatini rivojlantirgan. Millatimizning ulug'laridan bo'lgan Ubaydullaxon haqida ilmiy tadqiqot ishlarini kengaytirish, u haqida hujjatli va badiiy filmlar ishlash bilan birga, ularning ijodini turli ta'lim bosqichlarida faol o'rganish joiz. Shuningdek, Shayboniyxon, Abdullaxon, Imomqulixon kabi hukmdorlarimizning ham ijodiy merosi e'tiborlidir"¹.

"Muzakkiri ahhob" tazkirasida sulton Ubaydullaxon (1487–1540) xususida shunday bitiladi: "musiqa nag'malari barcha nag'malar ichida Oллоh taolo sirlaridan bir sinoatdir" (kitobning

¹ San'atshunoslik fanlari doktori O.A.Ibrohimov bilan bo'lgan suhbatdan. Toshkent, 2022-yil, fevral.

Musiq

“izohlar” bandida hadis deb beriladi – X.G'.) mazmuniga ko'ra musiqa ilmiga ko'p e'tibor berardi va chalishi, aytishi, jonfizo nag'malar, ruhafzo tovushlarga muvofiq kelardi. Ajoyib-g'aroyib naqsh (usul)larda diltarib tarkibotlarni shunday ijro etardiki, iyqo' qonunlarni chaluvchi sozandalar va turli vaznlarda kuylovchi navozandalar hamda bastakor mashshoqlar barchasi ul amallarga tahsin aytib kelardilar” [3,24-b]. “Muzakkiri ahhob”ning izohlar bandida shoh va shoir, ilm ahlining rahnamosi bo'lgan sulton Ubaydulloxonning adabiy merosi xususida quyidagilar keltiriladi: “Ubaydulloxonning lirik merosidan bitta qulliyot devon bizgacha yetib kelgan bo'lib, O'zR FASHI qo'lyozmalar fondida 8931-raqami ostida saqlanadi” [3, 297-b] deb yozib qo'yilgan.

Nisoriyning “Muzakkiri ahhob” tazkirasida Najmiddin Kavkabiyning yuksak iste'dod sohibi, musiqa ilmi nazariy va ilmi amaliyda peshqadamlardan ekanligi, jumladan Ubaydulloxonga atab “Musiq risolasi”ni bitganligi hamda ko'hna Samarqand saroyida ta'lif etilgan O'n ikki maqomning poytaxt Buxoroda qayta jonlantirganini quyida keluvchi iqtibosda ko'rish mumkin: “Mullo Kavkabiyni musiqa sohasida Ubaydulloxon nomiga bir risola tasnif etib, unda ta'lif va iy'qo haqida so'z yuritgan, hajm, jinslar bahsini ham keltirib, yettita bo'lgan birinchi tabaqa zarbidan va o'n uchta bo'lgan ikkinchi tabaqa zarbidan hosil bo'luvchi 12 maqomni 6 ovozda nazm qilib manzumaga qulliyot bog'lagankim, musanniflar bir ovozdan bu diltash amalga tahsinlar aytib kelmoqdalar” [3, 140-b].

“XVI asrda badiiy madaniyat sohalari temuriylar davridagi boy madaniy merosga tayangan holda, yarim ko'chmanchi shayboniylar turmush tarzi an'analari mujassamligida rivoj topdi. Movarounnahrning madaniy markazi bu asrda asta-sekin Samarqand shahridan shayboniylarning yangi markazi Buxoroga ko'chdi. Bu yerga davrning allomalari, yetuk olimlari, shoirlari, musiqachilari, naqqosh-xattotlari, me'morlari, rassomlari va boshqa soha bilimdonlari to'planib, zamonasini ilg'or ijodiy va ilmiy salohiyatini ko'rsatib turdi va badiiy madaniyat rivojiga muhim hissa qo'shdi” [4, 28-b].

“Bu davrda san'atning boshqa sohalari kabi musiqa va musiqashunoslar ham Movarounnahrning turli shaharlari, ayniqsa Samarqand va Buxoroda ancha jonlandi. Musiq cholg'ularidan rubob, nay, g'ijjak ud, qo'biz, surnay, karnay, nog'ora, dutor, setor, chang,

kamoncha, chiltor, tanbur kabilar keng tarqalgan. Mazkur davrda xushovoz hofiz, bastakor, musiqashunos va iste'dodli mashshoqlardan Mavlono Muhammad Amin Mug'anniy, Mavlono Najmiddin Kavkabiyni, Mavlono Noiyni, Mavlono Hasan Kavkabiyni, Mavlono Hoji Muhammad, Mavlono Rizo Samarqandiy, Mavlono Boqiy, Mavlono Nisoriyni, Mavlono Kamoliddin Mir Mahmud, Mirzo Sabriyni kabi ajoyib san'atkorlar yetishib chiqdi” [4, 28-b]. “Bu san'atkorlar orasida nujum ilmining bilimdoni, shoir va iste'dodli musiqashunos mavlono Najmiddin Kavkabiyni (1473-1533) musiqa ilmining amaliyotchisi sifatidagina emas, uning nazariyotchisi sifatida ham tanilgan. U musiqa bobida yangi-yangi kuylar bastalash bilan cheklanib qolmay, “Rost”, “Buzurg”, “Hijoz”, “Iroq” kabi maqomlarga bag'ishlangan kulliyotlar va ko'plab boshqa asarlar muallifidir” [4, 28-b].

Ko'rinib turibdiki, XVI asrga kelib musiqa ilmi, xususan, O'n ikki maqom ijrochiligi Temuriylar poytaxti sanalgan Samarqanddan Shayboniylar poytaxti hisoblangan Buxoro saroyiga ko'chishi har ikkala ko'hna shaharlarning o'z vaqtida barcha sohalarda ilm-fan va ma'rifat tarqatuvchi markaziy manzilgothlar ekanligidan dalolat beradi.

Turkiyalik Abdulqodir Majidning “Shayboniylar davlati” [1] asari 1500–1599-yillarni qamragan Shayboniy hukmdorlar tarixidan so'zlaydi. To'qqiz bobdan iborat mazkur monografiyada Buxorodagi Shayboniyszodalar davrida ilmiy-ijodiy faoliyat olib borgan bir qator tarixshunos, ilm-fan, madaniyat va san'at darg'alari, ular tomonidan yaratilgan ilmiy asarlar, risolalar xususida ma'lumotlar keltiriladi. Asarda bir qancha xattot, shoir va musavvirlar Mavlono Mashhadiyni, Mavlono Mirali Hiraviyni, Banoiy Hiraviyni, Xoja Mahmud Siyovushoniyni, Hofiz Sulton Avbahiy, Mavlono Mirali, Mirak Sayyid G'iyoslarning ijodiy faoliyatini yoritish asnosida Shayboniixonlardan bo'lgan “Ubaydulloxon temuriylar davridagidek, ilm-fan, madaniyat va san'at an'alarini davom ettirish maqsadida Hirotdan Buxoro va Samarqandga ko'plab san'atkor va olimlar olib kelgan” [1, 551-b] ligi xususida so'z boradi. Shuningdek, Mirak Munshiy, Xoja Yodigor, Og'o Rizo Isfahoniyni, Abdulg'ozi Abdulloh Bahodirxon, Haloliyni Chig'atoiy, Zayniddin Vosifiyni Hiraviyni, al-Xoj Ali al-Kotib al-Hiraviyni (Kotiblar podshohi), Yusuf Naqqosh, Abdulloh Buxoriyni, Saykom ibn Mullo Yusuf Hiraviyni kabi san'atkorlarni tilga olinadi [1,

553-b]. *Shuningdek, islom dini va madaniyati, falsafasi, qiroat, tafsir, fiqh ilmi, muhaddis olimlari va shayxlaridan Shamsiddin Muhammad Ko'histoniy, Amir Ohu, Mavlono Yormuhammad Qori, Mavlono Muhammadamin Zohid, Xoja Nizomiddin Abdulxodiy Porso, Mavlono Isomiddin Ibrohim, Xoja Abulvalid Ahmad ibn Anna ar-Rajo, Mavlono Solih Muftiy, Mavlono Savtiy, Safiuddin Mustafo Rumiy, Kamoliddin Xoja Muhammad Tohir kabi olimlarning ilmiy faoliyatiga to'xtalib o'tadi. Shuningdek, muarrix olimlardan Binoiy, Muhammad Solih Xorazmiy, Fazlulloh ibn Ro'zbehon Xunjiy Isfaxoniy, Badriddin Husayniy Kashmiriy, Zayniddin Vosifiy, Hofiz Tanish Buxoriy, O'tamish Hoji va boshqa bir qator muarrix-tarixchi olimlarni qayd etish asnosida "asli ismi Sher Ali bo'lgan Binoiyning musiqa va tasavvuf ilmi bilan shug'ullanganligi, musiqa chiroyli kuylari borligini, ulardan biri Nuh-Rang deb atalishini yozadi"* [1, 537-b].

Mazkur tadqiqotning "Musiqa" [1, 553-b] bandida o'z davridagi mavjud musiqa cholg'ularida ijro etilgan maqom sho'balarning nomlarini keltirishda quyidagicha ma'lumot beradi. *"Shayboniy xonlar o'zlariga meros bo'lib qolgan musiqa sohasidagi an'analarni o'z saroylarida ko'plab sozandalar tayyorlab, ularni qo'llab quvvatlagan holda davom ettirishga harakat qilishdi. Masalan, Abdullaxonning o'g'li Abdulmo'minning sunnat to'yida xonandalar cholg'u sozlari jo'rligida har xil kuylar chalishadi. Bu yerdagi cholg'u sozlaridan nog'ora, ud, nay va barbat kabi musiqa sozlarini sanash mumkin. Mazkur musiqa cholg'ularining ohangidan hosil bo'lgan tovush uyg'unligi sakkiz maqomdan biri bo'lgan Dovudiy maqomi jo'rligida chalinar edi"* [1, 553–554-bb.]. Bundan anglanadiki, Temuriylar davridan meros qolgan O'n ikki maqom izlaridan bo'lgan "Sakkiz maqom" haqidagi qarashlar, shuningdek, hali maqom ilmida bizga ma'lum bo'lmagan "Dovudiy" maqomi haqidagi ma'lumotlar, mazkur maqomlarning turkum jihatlar (Sakkiz maqom) hamda ularning nomlanishdagi (Dovudiy) mavhumliklar, mazkur maqomlarning Shayboniylar davri ijtimoiy-madaniy hayotda tutgan o'rni kabi masalalar biroz ilmiy mushohada yuritishni talab etadi.

Shu o'rinda, dovudiy maqomi haqida ikki og'iz to'xtalib o'tamiz: avstriyalik folklorshunos olim Avgust Eyxgornning XIX asr ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo bo'ylab olib borgan musiqiy ekspeditsiyalari jarayonida, buxorolik mahalliy san'atkorlardan yozib olgan maqom namunalari

xususida to'xtalar ekan, "Karimboy ismli o'zbek hofizidan bir qancha "tarixiy ashula"lar yozib olganligini, ular: "Ushshoq", "Rost", "Navo", "Buzruk" kabi qadimiy 12 ta "tarixiy ashula"lardan iborat ekanligi, shuningdek, "Rohaviy", "Ajam" kabi asarlarni Dovud alayhissalom ijod va ijro etgani xususida hofizlardan eshitganlarini bayon etadi" [9, 140–141-bb.]. Bu Shayboniylar hukmronligi davridan meros bo'lib kelgan Dovudiy maqomining izlari bo'lishi mumkinligidan dalolat beradi.

Endi maqomlarning turkumlanish jihatidan "sakkizta" tarzida qo'llanilishi xususida, quyidagilarni keltirish mumkin. XIX asrda Buxoro Shashmaqomi ta'sirida tartiblashgan Xorazm maqomlari, keyinchalik Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari ham bizga Dovudiy maqom yohud "sakkizta" maqom turkumlanishi haqidagi qiziq ma'lumotlarni ochiqalaydi. Musiqashunos Oqilxon Ibrohimov o'zining "Farg'ona-Toshkent maqom yo'llari" [8] nomzodlik dissertatsiyasida Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarining "sakkizta maqom" (Ushshoq, Navo, Rost, Husayniy, Hijoz, Zangula, Iroq, Buzruk) tarzida turkumlanishi xususidagi xulosalarini ilgari suradi [8, 73–77-bb.]. Keyinchilik, yuqorida qayd etilgan Ajam kabi asarlarni Farg'ona-Toshkent maqom yo'llarida "Navo" turkumi tarkibida berilishi, Buxoro Shashmaqomida esa Navro'zi Ajam nomlanishdagi sho'ba "Segoh" turkumida berilishi mazkur maqomlarning zamonlar osha o'ziga xos ijodiy va ijroviy talqinlarida namoyon bo'lishida ko'rish mumkin. Dovudiy maqom haqida so'z borar ekan, Oqilxon Ibrohimov maqomlarning qadimiy ildizlari xususida o'zining "Maqomlar tarixi va nazariyasi" kitobida O'n ikki maqomga qadar payg'ambarlar nomlari bilan bog'lanuvchi "Yetti maqom" (Rost, Ushshoq, Navo, Hijoz, Iroq, Husayniy, Rohaviy) xususida ham XVI–XVII asrda Shayboniy hukmdorlar davrida yashab ijod etgan buxorolik musiqashunos Darvish Ali Changiyning asarlariga tayanib o'ziga xos nazariyani ilgari suradi. Bunda Changiyga ishora qilib, aynan Navo maqomi Dovud alayhissalomdan meros qolganligi haqidagi rivoyatni iqtibos keltiradi [5, 6-b].

Mutribiy Samarqandiyning "Tazkirat ush-shuaro" asari Muvarounnahr, xususan, XVI–XVII asrlar Samarqand adabiy muhiti haqida ma'lumot beruvchi muhim manba. Unda muallifga zamondosh 343 nafar shoir haqida so'z yuritilgan. Muqaddima va ikki asosiy bobdan iborat tazkiraning "Tasmiya" bobida

17 nafar she'r va shoirlikka mayl ko'rsatgan Movarounnahr hukmdorlarining badiiy ijodidan namunalar keltirilishi, ularning davr adabiy muhitiga rahnamolik va homiylik qilishi bilan aloqador ma'rifatparvarligiga alohida e'tibor qaratilishi tazkiraning noyob ma'lumotlarga egaligidan dalolat beradi [6, 153-b].

“XVI asr boshida Buxoro quvvatli ijod markaziga – shoirlar, tazkiranavislar, xattotlar, musavviru naqqoshlar, hofizlaru roviylar, musanniflar, navozandalar hamda sohibhunarlar jamlangan, ijodning barcha sohalari jo'sh urgan poytaxtga aylandi” [7, 7-b].

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Shayboniylar davrida mumtoz musiqa san'atining ijtimoiy

madaniy hayotga o'ziga xos jilolarda kirib kelishi, o'z davrining yetuk navozandalari Xoja Mirak Majruh Buxoriy, Xoja Navro'z Tanburiy, Mullo Muhammad Zangboz, Hofiz Mirak Buxoriy, Hofiz Avaz Navjavon Buxoriy, Hofiz Hasanali, Ustod Muharram Changiy, Ustod Qosimali Qonuniy, Ustod Husayn Naynavoz kabi saroy musiqachilarining ilmiy ijodiy merosida ko'rish mumkin. Bu san'atkorlarning yuksak xizmatlari o'laroq, mumtoz maqom san'ati rivojining keyingi bosqichlarda, Ashtarxoniylar, keyinchalik Mang'itlar hukmronligi davriga kelib XVIII asr ikkinchi yarmiga kelib Buxoro Shashmaqomining tasnif etilishiga olib kelganligini haqli ravishda tafakkur qilish mumkin.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Abdulqodir M. Shayboniylar davlati (1500–1599) /Abdulqodir Majidning turk tilidagi “Özbek şeybaniler devleti” monografiyasidan Iqboljon Usmon tarjimasi/. – Toshkent: Nasim Kutub nashriyoti, 2024. – B. 656.
2. Nisoriy Hasanxo'ja. Muzakkiri ahhob. Qo'lyozma. – Toshkent: O'zRFA SHI qo'lyozmalar fondi. 56-, 1438-, 4282-, 4374-, 7760-raqamli qo'lyozmalar.
3. Nisoriy Hasanxo'ja. Muzakkiri ahhob (Do'stlar yodnomasi). Tazkira [tarjimon, so'z boshi va izohlar muallifi Ismoil Bekjon]. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 344 b.
4. G'oziyev S., Lapasova M. Shayboniylar davri madaniyati rivojining ayrim jihatlar. “O'zbekistondagi ilmiy amaliy tadqiqotlar” mavzusidagi respublika onlayn konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent, 2020. 3-soni. – B.28.
5. Ibrohimov O. Maqomlar tarixi va nazariyasi. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023. – B.6
6. “Mutribiy Samarqandiyning “Tazkirat ush-shuaro” asari xususida. <https://oefen.uz/uz/documents>
7. Rajabov A. Nag'mai niyogon. – Dushanbe: Adib nashriyoti, 1988.
8. Ибрагимов А. Фергано-Ташкентские макомы. Монография. – Ташкент: Медиа ланд, 2006.
9. Эйхгорн А. Музыкальная фолклористика в Узбекистане (первые записи). Музыкально-этнографические материалы [Под редакцией В.М.Беляева]. – Ташкент: изд-во Академии наук РУз, 1963.